

O MUNICIPALISTA XOSÉ FARIÑA JAMARDO TAMÉN FONDEOU EN ONS

Por: Francisco Calo Lourido

A revista *Aunios* acordou, desde o número 23 (2018), dedicar unhas páxinas a lembrar e «homenaxear a todos aqueles persoeiros que escribiron, investigaron, loitaron,..., por Ons». O seu director, Celestino Pardellas, encomendoume facer unhas breves notas sobre Fariña Jamardo, autor do que adoito botar man, xunto coa *Gran Enciclopedia Galega*, cando inicio un traballo de campo

Xosé Fariña Jamardo.
<https://badalnovas.com>

sobre unha localidade da terra, partindo así duns datos xeográfico-administrativos firmes sobre o territorio a estudar. Ollando nun andel da miña biblioteca os 10 tomos de *Os Concellos Galegos (Parte Especial)* e ao seu carón o utilísimo *A parroquia rural en Galicia*, onde, seguindo os aires da época, enlaza as freguesías cos castros e reivindica para elas unha

personalidade xurídica do tipo da portuguesa, considere que as escasas, pero fermosas, páxinas que dedicou á nosa Illa, que el contemplaba desde Cabicastro e a súa morada na veciña praia de Canelas, facían merecente que a súa lembranza fose perpetuada en *Aunios*.

En 1919, veu a luz nunha familia labrega de Caldas de Reis. Despois de rematada a Guerra Civil exerceu un tempo de mestre en Asturias, rematou a carreira de dereito e opositou con éxito á praza de secretario de Administración Local. Iniciou así un percorrido por diferentes concellos, comezando por Carbia (hoxe pertencente a Vila de Cruces, Pontevedra), á que seguiu unha moi frutífera etapa no Carballiño. Fixo logo unha paréntese profesional, pasando a traballar no mundo privado, concretamente na empresa Barreiro Diesel con sede en Madrid. Cando esta foi absorbida por Chrysler España, solicitou o reingreso no funcionariado, séndolle adxudicada a praza de secretario no concello de Cáceres; mais pediu a excedencia e non chegou a se desprazar a Estremadura, permanecendo en Madrid e conseguindo o traslado a Corral de Almaguer, o que lle permitiu dar clases e ser xefe de estudos no Instituto de Estudios de Administración Local con sede na capital. Exerceu a continuación no concello de Xetafe

e, un tempo despois, pasou a desempeñar a secretaría da Deputación Provincial de Pontevedra. Cando comezou a funcionar o Parlamento de Galicia foi nomeado Primeiro Oficial Maior do mesmo.

Tanto no concello do Carballiño como no de Xetafe, amais do específico traballo administrativo, desempeñou unha intensa labor social e cultural. No Carballiño creou un *Boletín de Información do Concello*, do que era redactor único, argallou un concurso de “Tasca e Literatura”, escribiu unha *Guía do Carballiño* e novelas baseadas nel e reeditadas en edición facsímile polo concello, como *A liña Carballiño-Ribadavia. 30 minutos* e *A feira do Carballiño*; tamén colaborou en prensa e escribiu nos programas das festas, habitualmente infravalorados, mais aos que Felipe Senén, coñecido carballiñés e compañeiro meu de estudos universitarios, chamou, con moito acerto, nunha bio-bibliografía de Fariña, “xoias da vida e da literatura local”. Naquela estada, tratou Fariña, entre moitas outras xentes da cultura, con Blanco Amor, Celso Emilio e Otero Pedrayo, quen mesmo lle escribiu o prólogo para a obra *Carballiño, poemas de xeito vello para unha vila nova. A lembranza que deixou nesta poboación* fixo que, amais das ditas publicacións facsimilares, lle dedicasen o seu nome a unha rúa, o que tamén atopamos noutras vilas de Galicia, caso de Portonovo, de onde foi veciño. Tamén en Xetafe impulsou e dirixiu outro boletín de información municipal ao que deu o nome da vila, *Getafe*, e no que atopamos artigos históricos do propio Fariña, publicando a maiores dous estudos: *La población de Getafe* e *El Getafe del siglo XVIII*; por todo elo foi recompensado co nomeamento de cronista oficial e fillo adoptivo. Nesa altura sacou tempo para se facer doutor en dereito cunha tese sobre a parroquia rural que, ampliada, sería publicada, tería unha reedición e unha terceira, previa tradución á nosa lingua, en Galicia (Fariña, 1996).

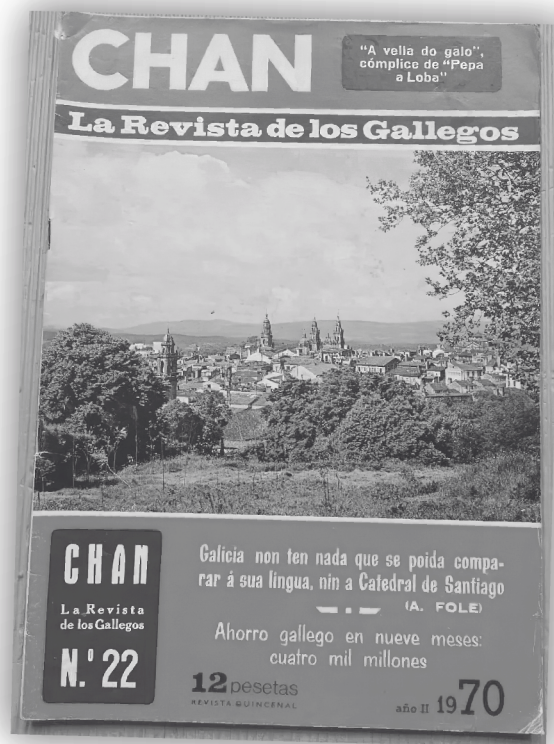
Toda a vida despregou unha grande actividade (profesional, investigadora e creadora, con obras de narrativa e de poesía en galego e en castelán) e, no centenario do seu nacemento, celebrouse unha homenaxe promovida pola Irmandade Xurídica Galega na súa vila natal, aproveitando para lle erguer un monólito no seu honor. Amais de ser presidente do Colexio Nacional de Secretarios, Interventores e Depositarios de España, foi tamén correspondente da Real Academia de Historia pola provincia de Pontevedra e, entre moitos outros premios, recibiu o Otero Pedraio en 1982 e o Losada Diéguez en 1987.

HOMENAXE A: José Fariña Jamardo

En febreiro de 1969 publicouse en Madrid, onde tería a súa sede, o primeiro número da revista Chan, subtitulada *La revista de los Gallegos*. Saíron un total de 38 números ata o seu remate en 1971. Con motivo de escribir esta homenaxe, procurei as dúas decenas que conservei na miña biblioteca e gocei relendo, despois de tantos anos, un lote de moi interesantes colaboracións. Estando Fariña en Madrid, onde permanecería exercendo ata a súa incorporación á Deputación de Pontevedra, en agosto de 1981, publicou nesa revista Chan un moi breve artigo, ben iluminado con fotos propias e de Kensea, titulado *La Isla de Ons propiedad del Estado*. Parte de cando a illa era propiedade da familia Riobó, á que os veciños pagaban polas casas e terras, «a la que siguieron pagando la renta» despois de que, en 1937, a viúva de Didio Riobó a vendese, segundo Fariña, ao Ramo de Guerra, o que hoxe sería o Ministerio de Defensa. Os veciños pasaron así de ser colonos dun propietario privado a selo do Estado, ao que supón que pagarán a renda «sin esperanzas próximas de convertirse en propietarios de las casas en que viven y de las tierras que trabajan». Remata o artigo enumerando as obras que o Instituto Nacional de Colonización efectuou na Illa desde 1964. Cunha concisión propia da súa profesión, ocúpase da administración e da poboación, desde o Nomenclator de 1900 ata as datas do artigo nas que sinala a «tendencia a abandonar la isla para establecerse en Bueu». Indica como causas dese despoboamento o paso da dorna aos barcos con motor, sen ter un porto de abrigo para eles, a falla de lonxa onde vender as capturas e as carencias vitais para levar unha vida acorde cos tempos. Continúa dando unhas pinceladas sobre a xente e a vida na illa e remata, en ton humorístico, recoñecendo que O Rabelo, na viaxe de volta da Illa, o convenceu para que comese un percebe cru. É este un fermoso artigo no que se combinan os datos máis áridos propios da administración cos etnográficos e ata anecdóticos.

Unha das singularidades da Illa de Ons é a súa pertenza: quen é ou quen son os propietarios. Vimos de ver no artigo anterior que da illa como tal é o Estado, mais a tensión e o litixio continúa con respecto a casas e fincas. Esta cuestión da propiedade xerou bastante tinta desde Portela Pazos ata hoxe e, no falar mariñeiro, a rede pescando. Foi, precisamente, o director de *Aunios* quen continuou dándolle voltas en diferentes números da revista (Pardellas, 2003, 2009, 2010, 2011, 2012 e 2023), sumándose a isto Pereira, quen di que «Acerca da propiedade da illa de Ons... falta por pescudar case que todo», aportando el o foro da Illa, localizado no Arquivo Diocesano de Santiago e engadindo que o seu traballo «só é, como indica o título, unha aproximación de urxencia» a este tema (Pereira, 2007). Barreiro Rosales engade

dous novos documentos, un deles un sub-aforamento das terras da Illa aos colonos e outro posterior, no que a relación propietario-colonos pasa a ser directa, traballando as terras os colonos en réxime de parcería (Barreiro, 2018).

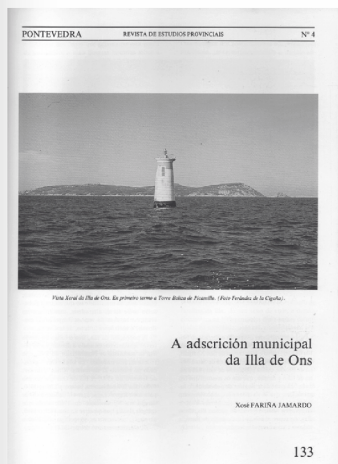

Dedicou Fariña (1988 e 2000) uns artigos a estudar a adscrición municipal de Ons. Todo está dito no primeiro deles, repetíndose os pasos principais ata na súa extensa obra global (Fariña, 1993). Para evitar innecesarias iteracións, sintetizamos, xa que logo, polo primeiro. A raíña rexente María Cristina aprobou, en 1837, unha “nova planta” dos concellos. Nela quedaron sen adscribir a ningún as illas Cíes e as de Ons. O concello de Sanxenxo pretendeu incorporar estas últimas, para o que argumentou que as familias que habitaban Ons, «adicándose ó cultivo da terra, vivían sen goberno ou réxime de autoridade algunha no civil e no espiritoal», que a terra máis próxima a Ons era o concello de Sanxenxo, que se desprazaban alí para «ventilar os seus dereitos e cuestións, tanto civís como criminais...», etc. Logo das pertinentes actuacións, as illas de Ons pasaron a ser deste concello a partir do 31 de xullo de 1837.

En 1842 asínase en Beluso unha instancia de desconformidade, argumentando que os que moran en Ons son labregos do concello de Bueu que, nos días que o traballo en terra firme lles deixa libre, van cultivar terreos da Illa que lles arrenda o Marqués de Valladares. De ningún deles se pode dicir que é veciño das Illas, senón das parroquias de Meira, Cangas, Bueu e Marín. Alegan

HOMENAXE A: José Fariña Jamardo

moitas outras cousas, dubidan que haxa máis distancia a elas desde Bueu que desde Sanxenxo, falan das viaxes en galeóns contratados, etc. Pídenselles máis informes, mais Ons segue a formar parte de Sanxenxo ata que o Marqués de Valladares solicita que pase a ser de Bueu, desde onde se engade «unha lista cos nomes e apelidos dos veciños, -49 en total, dos que 47 son da parroquia de Beluso, un da de Meira e outro da de Cela» e que «a pesares de se empregar na labranza das Illas... veñen de contino [sic] ás casas matrices», que seguen a ter abertas. En novembro de 1844, Ons pasa a ser, ata hoxe, adscrita a Bueu. Repítese varias veces nos documentos que todas estas xentes vivían da labranza, dados nos que eu me baseei para escribir que os veciños de Ons, «hai cento e pico de anos, eran exclusivamente labregos» (Calo, 2013: 62).

PONTEVEDRA. Nº 4, 1988. Revista de Estudios Provinciales. Deputación de Pontevedra. "A adscrición municipal da Illa de Ons". Páxs. 133-142.

p. 404). Na introdución á Parte Especial (tomo I, p. 9) dixo que decidiu englobar todos os datos a manexar, tomados nas mesmas datas, “dentro dun cadro conxunto, ordeado [sic], simplificado e semellante, que permita a comparanza axeitada entre concellos”. Cada concello ocupa un capítulo e está dividido en 20 apartados iguais Coido que foi un verdadeiro acerto facelo así, pois facilita moito o traballo aos investigadores. Ao tratar sobre o concello de Bueu, amais de falar da súa segregación e agregación a Cangas das parroquias de Aldán e Hío, no ano 1873, sintetiza o artigo de 1988 e remata dicindo que a inclusión de Ons no concello de Bueu incrementou o territorio deste «en 4,9 km², e se ben agora figura como parroquia co nome de Ons, San Xoaquín, non o é baixo o punto de vista eclesiástico...». Dinos tamén que a poboación da Illa, en 1986, era de 18 habitantes, tendo así unha densidade de 3,7 por km² (Fariña, 1993: 209-210).

Vimos de ver que os traballos xurisdiccionais e administrativos sobre Ons fan de Fariña Jamardo un

autor imprescindible para o coñecemento destas illas que protexen a ría de Pontevedra.

BIBLIOGRAFÍA

- BARREIRO ROSALES, Belarmino (2018): “Ons: do seforo á autarquía”. *Aunios*, 23, Asociación Cultural PineirÓns. O Grove, pp. 8-13.
- CALO LOURIDO, Francisco (2013): “O estraño das illas é que haxa pescadores”. *Aunios*, 18, Asociación Cultural PineirÓns. O Grove, pp. 60-62.
- FARIÑA JAMARDO, Xosé (1970): “La Isla de Ons propiedad del Estado”. *Chan. La Revista de los Gallegos*, nº 22. Madrid, pp. 24-25.
- ID. (1988): “A adscrición municipal da Illa de Ons”. *Pontevedra. Revista de Estudios Provinciales*, nº 4. Excma. Deputación Provincial de Pontevedra, Pontevedra., pp. 133-142.
- ID. (1993): *Os concellos galegos. Parte Especial. Tomo II (Begonte-Carnota)*. Fundación Pedro Barrié de la Maza. A Coruña, pp. 205-220.
- ID. (1996): *A parroquia rural en Galicia*. Xunta de Galicia. Santiago de Compostela.
- ID. (2000): “La incorporación municipal de las islas de Ons a Bueu”. In *Historias de las Rías (II)*. Faro de Vigo, Vigo, pp. 841-856.
- felipesenen.gal/index.asp?registro=295
- PARDELLAS DE BLAS, Celestino (2003): “A propiedade da Illa de Ons. «O cabido catedralicio», «Carta de Hipólito de Sa Bravo»”. *Aunios*, 7, Asociación Cultural PineirÓns. O Grove, pp. 41-45.
- ID. (2009): “Ons: Propiedade – Administracións – Veciños. «Interpretación dalgúns documentos (I)»”. *Aunios*, 14, Asociación Cultural PineirÓns. O Grove, pp. 31-37.
- ID. (2010): “Ons: Propiedade – Administracións – Veciños (II). «Século XX»”. *Aunios*, 15, Asociación Cultural PineirÓns. O Grove, pp. 46-51.
- ID. (2011): “Ons: Propiedade – Administracións – Veciños (III). «Finais século XX-Principios século XXI»”. *Aunios*, 16, Asociación Cultural PineirÓns. O Grove, pp. 11-18.
- ID. (2012): “Ons: Propiedade – Administracións – Veciños (IV). «Irregularidades, imposto agrícola e concesións»”. *Aunios*, 17, Asociación Cultural PineirÓns. O Grove, pp. 31-38.
- ID. (2018): “Baterías de defensa na Illa de Ons (II)”. *Aunios*, 23, Asociación Cultural PineirÓns. O Grove, pp. 19-21.
- PEREIRA FERNÁNDEZ, Xosé Manuel (2007): “A propiedade da Illa de Ons: Unha aproximación de urxencia”. *Aunios*, 12, Asociación Cultural PineirÓns. O Grove, pp. 2-6.